

УДК 364:128

*Логвиненко В. М.,
к. філос. н., доцент,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності*

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ СЕНСУ ЖИТТЯ

Предметом дослідження статті є розгляд феномену сенсу життя в контексті соціальної допомоги. Обґрунтована доцільність пошуку сенсу життя, як важливої моральної цінності людини, що є невід'ємним елементом ефективної діяльності. Викладено зміст основних моделей розв'язання сенсу життя. Виділено альтруїстичну модель, як таку, що найкраще узгоджується з професійною діяльністю, яка стає покликанням.

Ключові слова: соціальна допомога, соціальний працівник, професійна діяльність, сенс життя, моделі сенсу життя.

Предметом исследования статьи является рассмотрение феномена смысла жизни в контексте социальной помощи. Обоснована целесообразность поиска смысла жизни, как важной моральной ценности человека, что является неотъемлемым элементом эффективной деятельности. Изложено содержание основных моделей решения смысла жизни. Выделено альтруистическую модель, как такую, которая лучше согласуется с профессиональной деятельностью, которая становится призванием.

Ключевые слова: социальная помощь, социальный работник, профессиональная деятельность, смысл жизни, модели смысла жизни.

The subject of the research paper is to examine the phenomenon of meaning in life in the context of social assistance. The expediency of finding meaning in life, as an important moral value of the person is an essential element of effective action. Presents the basic content models solve the meaning of life. Highlight altruistic model as being consistent with best professional practice, which is calling.

Keywords: social work, social worker, professional work, the meaning of life, patterns of meaning in life.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи, де визначальним є захист інтересів людей, особливої актуальності набирає потреба в забезпеченні якості соціальних послуг. Допомога людям, які перебувають у кризових ситуаціях, вимагає від соціального працівника усвідомлення цінності кожної особистості. Таким чином, професійна підготовка соціальних працівників повинна передбачати набуття не тільки професійно необхідних знань і вмінь, але й формування професійно важливих особистісних якостей. Власне особистість соціального працівника відіграє визначальну роль у процесі професійної діяльності та реалізації соціально важливих гуманістичних цінностей. Від етичних переконань, потреб, ціннісної орієнтації особистості соціального працівника залежить не тільки ефективність діяльності з конкретним клієнтом, але й благополуччя суспільства в цілому. Ці вимоги актуалізуються як в міжнародних так і у вітчизняних етичних стандартах соціальної роботи. Зокрема, в документі “Етика соціальної роботи: принципи і стандарти”, схваленому Міжнародною федерацією соціальних працівників, Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України, який покликаний впорядковувати професійну діяльність соціальних працівників, сприяти її вдосконаленню на основі етичних норм і вимог, якими мають керуватися на практиці соціальні працівники для забезпечення відповідного рівня фахової відповідальності та високої якості надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів [1].

Важливість моральних засад у роботі соціального працівника є беззаперечною. Багато сучасних учених, таких як Л. В. Бондарчук, С. В. Іщук, Г. П. Медведєва, В. І. Мітрохін, Г. І. Іконнікова, Н. Н. Карєва, Т. В. Семигіна, І. М. Грига та ін., з метою вдосконалення професійної діяльності соціальних працівників, вивчають широке коло питань професійної етики соціального працівника. Проте, слід зазначити, що при розгляді етичних категорій, увага, передусім, акцентується на категоріях обов’язку, відповідальності, справедливості, які

є звісно важливими в роботі. Натомість, така категорія, як сенс життя, розв'язання проблеми якого є, на нашу думку, невід'ємним елементом ефективної діяльності соціального працівника, хоч і розглядається деякими авторами [9], проте недостатньо висвітлена в етиці соціальних працівників. Тому метою цієї статті є розгляд феномену сенсу життя в контексті соціальної допомоги та обґрунтування важливості розв'язання проблеми сенсу життя працівником для успішної життєдіяльності.

Будь-яка професійна діяльність передбачає певні моральні засади взаємодії. Коли ж говорити про діяльність людини в життєво необхідних сферах, які визначають стан розвитку суспільства, до яких належить соціальна допомога, то вона неодмінно опирається на систему етичних норм і принципів, які відповідають заданій професійній діяльності. Теоретичною основою такої діяльності є професійна етика. Професійна етика – наука про професійну мораль як сукупність ідеалів і цінностей, ідей про належне, етичних принципів і норм поведінки, які відображають сутність професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються в процесі праці й витікають зі змісту їх професійної діяльності [2]. Як зазначає Г. П. Медведєва, почуття обов'язку соціального працівника вимагає від нього повної професійної й особистісної самовіддачі в досягненні цілей, поставлених перед ним суспільством і державою, самою професійною діяльністю, конкретним колективом і клієнтом. Власне професійна етика сприяє підвищенню якості й ефективності соціальної допомоги [5].

Професія соціального працівника полягає в наданні допомоги “вразливим” верствам населення, що є часто психологічно важким. Вирішуючи проблеми клієнтів, роблячи їхню життєдіяльність комфортнішою, рівень власного життя соціальних працівників не підвищується. Окрім того, престиж і статус соціального працівника в суспільстві – невисокі, а ставка заробітної плати, з тарифним коефіцієнтом 1,45, становить лише 1235 грн (станом на січень 2013 р.) [6]. Це викликає труднощі з кадровим забезпеченням соціальних служб, плинність кадрів, неналежне виконання функціональних обов'язків, проникнення в соціальну роботу випадкових людей тощо.

У такій ситуації доречним буде не лише підняття престижу й оплати праці в цій сфері, а й моральне виправдання цієї діяльності на особистісному рівні. Професія соціального працівника, ґрунтуючись на ідеї благочинності, як добровільної діяльності, трансформується в ідею соціальної роботи, як фахової допомоги і разом з тим є шляхом до

розв'язання проблеми сенсу життя самого соціального працівника. Загалом, “сенси життя – це морально-світоглядне уявлення людини, за яким вона зіставляє себе і свої вчинки з найвищими цінностями, ідеалом, виправдовується перед собою та іншими” [8, с. 64]. Сенси життя, як зазначає В. Г. Кремень, “пов'язується з об'єктивно важливими цінностями, які виступають як найвища мета людської діяльності та прагнень. У ціннісній основі сенсу життя міститься не “голий” теоретичний феномен, а життєво важлива, емоційно допустима мета; вона є не лише об'єктивно доцільною, але й суб'єктивно затвердженою, тобто сприйнятою і визнаною особистістю” [3, с. 459].

Сенси життя є важливою моральною цінністю людини. Кожен з нас намагається осмислити життя, збагнути своє призначення і відтак сформуванню стратегічну мету життя. Оскільки заданої такої мети не існує, то впродовж життя наша уява про значення сенсу життя змінюється і ми знаходимося у його постійному пошуку, який може як чітко усвідомлюватися, так і лише емоційно переживатися. Пошуки сенсу життя приводять людей до різноманітних результатів, адже, цілком зрозуміло, що єдиного сенсу для всіх бути не може. Відправною точкою таких пошуків слугує особистий життєвий досвід, знання, якими володіє людина, її переконання, загалом її світогляд. Слід пам'ятати, що важливим на цьому шляху є не стільки інтелектуальний розвиток, скільки моральний. Віднайдена мета життя перетворює примітивне існування людини на повноцінне буття, наповнюючи кожен дію людини певним сенсом і скеровує її до певного способу життєдіяльності.

Науковці виділяють різні моделі розв'язання проблеми сенсу життя, які з позиції суспільства, очевидно, є нерівноцінними. Коротко викладемо зміст основних. Отже, традиційними є такі: альтруїстична, власного вдосконалення, гедоністична, престижна, конформістська.

Альтруїстична модель передбачає безкорисливу турботу про благо інших, готовність поступитися власними інтересами задля високої мети, загального блага. Люди, які приймають таку модель, живуть тими справами, які вони роблять і впевнені, що від цього світ стане кращим. Альтруїстична модель спрямована на позитивний розвиток суспільства.

Модель власного вдосконалення. Прихильники цієї моделі орієнтовані на реалізацію потенціалу своєї особистості, що може виражатися у фізичному, інтелектуальному, духовному вдосконаленні. Така модель має егоїстичний характер, оскільки націлена, передусім, на розвиток індивіда – носія такого сенсу. Проте і суспільство, опосередковано, отримує благо від таких індивідів, стаючи за їх рахунок розвинутішим.

Гедоністична модель. Ця модель орієнтована на отримання насолоди від життя. Відповідно до рівня особистого розвитку, людина обирає те, що приносить їй найбільшу чуттєву втіху. Прихильники цієї моделі колекціонують радощі життя і, якщо у них немає чітких моральних засад, є під загрозою перетворення з “господарів життя” на “рабів насолод”. У такому випадку вони становитимуть загрозу як своїй особистості, так і суспільству в цілому.

Престижна модель. Особливість цієї моделі в тому, що вона орієнтує особу на такий стиль життя, який би визнавався оточуючими, як успішний. Ця модель сприяє пошукам способів підвищення свого соціального статусу, своєї значущості, жаданням влади та впливу. На перший погляд може видатися, що ця модель сприяє розвитку суспільства, проте в ній ховається небезпека. Оскільки сучасне суспільство спонукає людину бути успішною, не зупинятись на досягнутому, прагнути більшого, то для багатьох осіб – досягнення успіху стає головним у житті. Крім того, соціальні процеси та зміни стають дедалі стрімкішими, суспільство щоразу дає людині нові виклики: чи зможе вона до них адаптуватись і залишатись успішною? У людини з’являється установка: успіху треба досягнути якнайшвидше і з найпростішим алгоритмом дії, а інакше можна не встигнути й перетворитися на невдачу. Мораль і закон, що покликані регулювати взаємовідносини громадян, роблячи співіснування комфортним, є стримуючим фактором і сприймаються як перепона, яку треба усунути на шляху до успіху. Такий підхід сприяє моральному виродженню індивідів, появі осіб, які за своїм моральним та, почасти, інтелектуальним рівнями не відповідають завойованому статусу. Цим самим підриваються духовні підвалини суспільства, нівелюються й інші сфери суспільства, що призводить до його деградації.

Конформістська модель. Життєвим кредо представників цієї моделі є “жити, як усі”. Сенсом життя стає наслідування життєдіяльності оточення, пристосування до його орієнтацій, розчинення в людській масі, нічим не виокремлюючись. З позиції суспільства, такі особи не становитимуть загрози за умови, що реальний тип особистості даного суспільства буде відповідати нормативному, забезпечуючи тим самим розвиток суспільства.

Така класифікація має умовний характер, оскільки кожна людина приходить до власного сенсу життя, що є унікальним і який складно підвести до зужитої класифікації. Цілком зрозуміло, що жодна модель не може виражати справжній сенс життя, якщо вона не доповнюється прагненням окремої людини сприяти піднесенню всього

людства. Як зазначає В. С. Мовчан, сповнити життя сенсом не може щось буденне, несуттєве чи обмежене, воно здатне лише на певний час зосередити на собі увагу. Але неминуче особа доходить до усвідомлення обмеженості та ілюзорності цінностей, якими вона жила. “Людське існування вимірюється справами, що і визначають відлік часу. Цей закон дійсний як для людства загалом, так і для кожної особистості... Сенс життя здобувається у свідомому творенні життя, а саме: творенні себе згідно з людським образом та творенні людяності стосунків у навколишньому середовищі. Реалізуючи своє призначення бути людиною, особа здобуває справжню повноту буття, тобто сповнює його сенсом” [7, с. 364]. На думку авторитетного дослідника в галузі етики Віктора Малахова, “...віднайти неминучий сенс буття можна лише йдучи альтернативним, парадоксальним шляхом: покладаючи центр свого внутрішнього існування – назовні, “забуваючи” себе в спілкуванні з іншими людьми й високими духовними цінностями. ...саме усвідомлення своєї життєвої активності як відповіді на дарунок буття, відповіді, в яку потрібно вкласти свою душу, породжує моральну якість відповідальності; разом з тим саме відповідальність за долю конкретних людей і цінностей, з якими ми життєво пов’язані, закріплює індивідуальну неповторність власної нашої особи [4, с. 178–179]. На забезпеченні прогресу як особистості, так і об’єктивного світу, наголошує В. Г. Кремень “...сенс життя полягає у формуванні особистості шляхом постійного розвитку людини, і цей процес, який передбачає діяльність, не замикається на індивіді; удосконалюючись, особистість удосконалює світ” [3, с. 460–461].

Зазначені думки вчених підтверджують, що найвищим сенсом життя може бути тільки альтруїстичний тип, який якнайкраще узгоджується з покликанням соціальних працівників. Соціальна допомога спираючись на принципи гуманізму, покликана до вдосконалення соціальних відносин, де найвищою цінністю в суспільстві є людина, її благо. “Адже саме соціальна допомога завжди, коли вона орієнтована на благо людини, реалізується як творення добра, виступаючи тим самим в якості засобу турботи і любові по відношенню до людини” [9, с. 36]. Якщо діяльність соціального працівника – допомога іншим, то від того, яке місце відводиться іншим людям і яке до них ставлення, проблема сенсу життя самого працівника набуває особливого соціального значення. Адже сенс життя людини – це не просто ідеал або сукупність ідей, а орієнтація на певний спосіб дій [9]. Виконуючи свій професійний обов’язок і тим самим реалізуючи своє життєве призначення –

допомагати іншим, соціальний працівник, має володіти гуманістичним світоглядом. Тільки працівник, для якого однією з найбільших цінностей є людина сама по собі, незалежно від її чеснот чи вад, її моральності, рис характеру, інтелектуального розвитку, може успішно виконувати свої обов'язки. В професійній діяльності такий спеціаліст керується розумінням об'єктивної значимості соціальної допомоги. Ціннісні орієнтації та вольові зусилля такого працівника, спрямовані на допомогу клієнтам у реалізації їх цінностей, стають його покликанням.

Ще одним важливим аспектом проблеми сенсу життя є те, що соціальному працівнику доводиться працювати значною мірою з клієнтами, які, в силу певних життєвих обставин, втратили сенс свого життя. Явище втрати сенсу свого існування є характерним для сучасної епохи. В. Франкл звертає увагу на те, що багато людей живуть в екзистенційному вакуумі. Люди наповнюють своє життя поточними справами, а коли з'являється вільний час, вони не знають, що з ним робити, а відтак виринає нудьга, яка підкреслює нікчемність існування. “Зараз ми можемо зрозуміти Шопенгауера, коли він сказав, що людство, очевидно, приречене постійно вештатись між двома крайнощами – бідами і нудьгою” [10]. Фактично нудьга, як зауважує В. Франкл, викликає більше проблем і створює більше клопотів ніж біди. Якщо людина розуміє своє призначення, вона зносить усі біди. Коли ж з'являється внутрішня пустота, внаслідок відсутності життєвої мети, екзистенційний вакуум призводить до різних форм асоціальної поведінки, критичних станів та ін. Цілковито зрозуміло, що такі особи стають потенційними клієнтами соціальних служб. Надання допомоги таким клієнтам передбачає застосування психолого-педагогічних методів, індивідуальну терапію, які мають допомогти зосередитися на сенсі людського існування і на його пошуках особою. Адже віднайдення сенсу життя є мотиваційною основою для налагодження свого життя. “Немає нічого у світі, що так ефективно допомагало б людині справитися з несприятливими умовами, як впевненість у тому, що сенс життя існує” [10], – пише В. Франкл. У своїй програмній роботі “Людина в пошуках сенсу” він описує власний досвід виживання в концентраційному таборі і викладає свій метод (логотерапію) пошуку сенсу в усіх проявах життя, навіть найстрашніших, тим самим створюючи стимул до продовження життя.

Отже, соціальна допомога буде найбільш ефективною лише в тому випадку, коли клієнт з допомогою соціального працівника віднайде сенс свого життя; разом з тим, у процесі взаємодії з клієнтом фахівець соціальної роботи реалізує своє життєве призначення.

Розв'язання проблеми сенсу життя є важливою моральною засадою соціальної роботи. Вона відіграє в соціальній практиці роль детермінанти ефективної діяльності фахівця, тому, готуючи майбутніх працівників соціальних служб, потрібно орієнтувати їх на альтруїстичну модель сенсу життя, це забезпечить як задовільне професійне самопочуття, так і дасть відчуття гармонії з оточуючим світом. У подальшому дослідження з цієї теми можуть бути присвячені вивченню механізму формування професійно важливих особистісних якостей і цінностей, розкриттю потенціалу навчальних дисциплін у формуванні моральної свідомості, у якій важливе місце належатиме розв'язанню проблеми сенсу людського існування.

Література:

1. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://uazakon.com/document>. – Назва з екрана.

2. *Іщук С. В.* Етика соціальної роботи : курс лекцій / С. В. Іщук. – Тернопіль : ТДПУ, 2008. – 59 с.

3. *Кремень В. Г.* Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.

4. *Малахов В. А.* Етика : курс лекцій : навч. посібник / В. А. Малахов. – 4-те вид. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.

5. *Медведева Г. П.* Профессионально-этические основы социальной работы : курс лекций : учеб. пособие / Г. П. Медведева ; МГСУ, Акад. соц. работы. – М. : Изд-во МГСУ, 2001. – 299 с.

6. Міністерство соціальної політики України // урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.kmu.gov.ua>. – Назва з екрана.

7. *Мовчан В. С.* Етика : навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 483 с.

8. *Тофтул М. Г.* Етика : підручник / М. Г. Тофтул. – 2-ге вид., вип. і доповн. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 440 с.

9. *Философия социальной работы* / В. И. Митрохин, Г. И. Иконникова, Н. Н. Карева и др. ; под ред. В. И. Митрохина ; Моск. гос. соц. ун-т. – М. : Союз, 1998. – 257 с.

10. *Франкл В.* Человек в поисках смысла : сборник / пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.krotov.info/library>. – Назва з екрана.